

HİLE

(الحيلة)

Bir şahsın akit veya tek taraflı
bir hukukî işlem yapması için
kasten yanıltılması hali.

Sözlükte “çare, mahâret, kurnazlık” gibi anlamlara gelen hile hukuk dilinde, bir kimseyi istenen yönde bir irade beyanında bulundurmak için onda yanlış bir kanaat uyandırarak veya mevcut bulunan hatalı fikrin devamını sağlayarak yanıltmayı ifade eder. Herhangi bir akit veya hukukî işlem yapmak isteyen kimsenin iradesine yönelik hile İslâm hukuk literatüründe genelde tağrîr, yer yer de tedlîs terimleriyle veya “aldatma” anlamını içeren hud’a, hilâbe, ğaş gibi kelimelerle ifade edilir (bk. TAĞRİR). Bu mânâda hilenin gahn* ve garar* kavramlarıyla da yakın bağlantısı vardır. Davranışları dış görünüş ve şekil şartları yönünden dinî-hukukî esaslara uygun düşürme ve bu çerçevede bir çözüm üretme şeklinde açıklanabilecek olan, “dinî-hukukî çare ve çıkış yolu” anlamına gelen hile-i şer’iyye ise ayrı bir kategori oluşturur (bk. HİYEL). Akde taraf olanların iradelerine yönelik olarak yapılan hilelerde, ona mâruz kalan kişinin iç iradesiyle beyanı arasında bir uygunsuzluk söz konusu olmamakla birlikte beyanın kaynağını teşkil eden iç iradenin doğumunda başvurulmuş hile etkin rol oynamış ya da bu iç irade aslında yanlış iken başvurulmuş gerçek dışı yollarla o hatalı durumun düzelmesine engel olunarak devamı sağlanmıştır. Sonuç itibarıyla hile, buna mâruz kalan şahsın hatalı bir irade beyanında bulunmasına yol açtığından iradenin oluşumunda bozukluk veya rızâyı sakatlayan sebep olarak nitelendirilir.

Kur’an’da, ticarî ilişkilerin karşılıklı rızâya ve gönül hoşnutluğuna dayanması temel ilke olarak konmuş (en-Nisâ 4/29), böylece akitlerde karşılıklı rızânın bulunması âdeta helâl kazancın ön şartı olarak kabul edilmiş, ferdin hür iradesiyle karar vermesini engelleyen hile ve ikrah gibi rızâyı sakatlayan hususlar yasaklanarak insanlar arası ilişkilerde açıklık ve dürüstlük ilkesi hâkim ve geçerli kılınmak istenmiştir. Hadislerde de benzeri bir yaklaşım sergilenmiş, Hz. Peygamber, “Bizi aldatan bizden değildir” demiş (Buhârî, “İmân”, 164; Tirmizî, “Büyû”, 72; Ebû Dâvûd, “Büyû”, 50), alışverişlerde doğru davranan ve güvenilir olan ticaret erbabının şehid-

lerle birlikte haşrolunacağını haber vermiştir (Dârimî, “Büyû”, 8; Tirmizî, “Büyû”, 4; İbn Mâce, “Ticârât”, 1). Öte yandan Resûl-i Ekrem hileye başvuranın ateşte olduğunu söylemiş (Buhârî, “Büyû”, 60), alışverişlerde aldandığından şikâyet eden bir sahâbiye, “Alışveriş yaptığında hile yok de” buyurmuş (Buhârî, “Büyû”, 48; “İstikrâz”, 19, “Huşûmât”, 3, “HİYEL”, 7; Müslim, “Büyû”, 48), bir başka hadiste de kusurlu bir malın bu durumunu gizleyerek satmanın helâl olmadığını ve bu şekilde hareket eden kişinin daima Allah’ın gazabı ve meleklerin lâneti altında bulunduğunu (İbn Mâce, “Ticârât”, 45), bu tutumun kazancın bereketini gidereceğini (Buhârî, “Büyû”, 19, 23, 44, 46; Müslim, “Büyû”, 47) ifade etmiştir. Bu naslar ilk planda hilenin haram, kötü ve yanlış bir davranış olduğunu, dünyevî ve uhrevî bir sorumluluk doğurduğunu belirtmekte, aynı zamanda hilenin akitlere ve hukukî işlemlere olan etkisi hakkında da önemli ipuçları vermektedir.

İslâm hukukçuları, nasların hukukî ilişkilerde karşılıklı rızâyı korumaya, açıklık, dürüstlük ve güveni sağlamaya yönelik ifade ve amaçlarından hareketle bilhassa muâmelât hukuku alanında bir dizi tedbir ve prensip geliştirmeye çalışmışlardır. Bu gelişmenin bir parçası olarak klasik dönem fıkıh literatüründe, hangi davranış biçimlerinin hile teşkil ettiği ve akitlerde başvurulmuş hileli yolların akitlere ne ölçüde tesir edeceği konusunda bazı objektif kriterlerden söz edilmiş, gerek fiilî ve sözlü hileler gerekse üçüncü şahıslar tarafından yapılanlar üzerinde ayrıntılı bir hukuk doktrini geliştirilmiştir.

Fiilî hileler konusundaki tartışmanın temelini, Hz. Peygamber’in satılacak deve veya davarların memelerindeki sûtü biriktirmeyi yasaklayan ve “musarrât hadisi” olarak bilinen açıklaması oluşturmaktadır. Bu hadise göre, böyle bir hayvanı satın alan kişi alışverişi geçerli kılmaya veya iade etme konusunda muhayyerlik hakkına sahiptir. Sağdığı sütte karşılık da bir ölçek hurma verecektir (Buhârî, “Büyû”, 64; Müslim, “Büyû”, 11; Ebû Dâvûd, “Büyû”, 46). Sûtün memede biriktirilip satılmasını Resûl-i Ekrem’in hile olarak vasıflandırdığı rivayetleri de mevcuttur (Müsned, I, 433; İbn Mâce, “Ticârât”, 43). Bu sebeple hadiste üzerinde durulan, satılık hayvanın sûtünün memede biriktirilmesi meselesi fıkıh literatüründe hile konusunda örnek olay ve çözüm olarak ele alınmakta ve bu özelliği taşıyan diğer hileler,

meselâ elbiseyi yeni göstermek için boyamak, değirmene gelen suyu çok göstermek için bir müddet kesip biriktirdikten sonra salıvermek gibi davranışlar da bu çerçevede değerlendirilmektedir. Ancak bu tür hilelerin akde ve tarafların akdi devam ettirme veya feshetme yönündeki yetkilerine tesiri hususunda fakihler aynı görüşte değildir. Bu tür hileler konusunda ise bazı görüş ayrılıkları vardır. Bir kısım âlimler, hilenin anlaşıldığı andan itibaren muhayyerlik hakkının kullanılması gerektiğini söylerken hâkim görüşe göre bu süre üç gündür. Akdin feshedilmesi durumunda akit konusu maldan elde edilen semerelerin tazmin edilmesi gerekir. Bu durumda kural olarak maldan istifade edilmişse bunun kıymetinin ödenmesi uygundur (Zerkâ, I, 382). Hz. Peygamber’in sağılan sütte karşılık bir ölçek hurma verilmesini emretmesi, hurmanın o gün yaygın ve kolay bulunabilecek bir mal olması ve muhtemelen elde edilen semereyi değer olarak karşılama sebebiyledir. Hile yüzünden akdin feshedilebileceği görüşünü benimseyen âlimlere göre hilenin muhayyerlik hakkı verebilmesi için aldatılan kişinin bundan haberdar olmaması, hilenin akdin teşekkülüne ve fiyata tesir etmiş olması, ortaya çıktuktan sonra buna mâruz kalan kimsenin rızâyı delâlet edecek tasarruflarda bulunmaması ve hile kastının mevcut olması gerekir. Eğer hile kastı yoksa bu hile muhayyerliği değil ayıp muhayyerliği neticesini doğurur (bk. AYIP). Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed ise musarrât hadisinin getirdiği hükmü esasen Kitap ve Sünnet’le sabit olan genel tazmin usulüne aykırı bulduklarından, ayrıca başka gerekçeler de ileri sürerek akdin feshinden bahsederek bu hadisle amel etmemişler ve akitlerde hilenin mevcudiyeti halinde muhayyerlikle ilgili genel prosedürün ve imkânların işletilmesini değil hileden doğan zararın tazmin edilmesi görüşünü benimsemişlerdir.

İslâm hukukçuları, sözlü ve yalan beyan yoluyla yapılan hileler üzerinde de önemle dururlar. Piyasa fiyatının altında veya üstünde bir satış bedeliyle akdi gerçekleştirmek isteyen tarafların birbirlerini etkilemek ve akde razı etmek için birta-

kım aldatıcı ve yanıltıcı sözlere başvurmaları, özellikle satıcının maliyete veya aldığı fiyata bir miktar kâr ilâvesiyle malını sattığı murâbaha, zararına sattığı vadfa, aldığı fiyata sattığı tevliye, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre piyasadaki rayiç bedel üzerinden satış demek olan istirsâl (istimân = istisâm) gibi güven esasına dayalı akitlerde doğrudan etkili olur. Çünkü bu grupta yer alan akitlerle ilgili olarak literatürde söz konusu edilen kural ve sınırlandırmaların temel amaçlarından biri de bu akitleri tercih eden ve yeterli ticarî tecrübesi olmayan kimseleri korumaktır. Bu sebeple burada müşterinin itimadına hıyanet sayılan en küçük bir eksik ve yalan beyan, satıcının müşterinin rızasına tesir edecek her türlü hususu açıklamaması hile olarak değerlendirilmekte ve bunun sonucunda aldanan tarafa hilenin zararından kurtulma imkânı sağlanmaktadır. Mâlikîler, Zeydîler ve İmâmîye Şîası'na göre bu tür akitlerde, İmam Muhammed'e göre murâbaha ve tevliyede, Ebû Hanîfe'ye göre sadece murâbahada, Hanbelîler'e göre istirsâl akidinde her türlü hile aldatılan tarafa akdi bozma muhayyerliği verir. Şâfiîler, bazı durumlarda Hanbelîler, murâbaha ve tevliyede Ebû Yûsuf, tevliyede Ebû Hanîfe, aldatmadan doğan fazlalık miktarının fiyattan düşüleceği görüşündedir.

Hilenin akde tesiri için, onu akdin taraflarından birinin yapması şart olmayıp üçüncü şahısların sözlü veya fiilî hilesi de belli durumlarda akde tesir eder. Meselâ üçüncü şahsın akdi yapanlardan biriyle anlaşmalı olması, hilenin kendisi lehine hile yapılanın bilgisi dahilinde cereyan etmesi ya da onun hilenin bulunduğunu bilebilecek durumda bulunması halinde üçüncü şahısların hilesi de akde müessir sayılır ve aldanan tarafa akdi feshetme hakkı tanınır.

Hilenin akitlere tesiri esasen bey', icâre gibi tam iki taraflı ve feshi kabil akitlerde söz konusu edilmekle birlikte nikâh gibi karşılıklı anlaşma ile geriye dönük olarak iptali mümkün olmayan akitlerde de hilenin belli ölçüde etkisi vardır. Nitekim nikâh akidindeki aldatmalarda Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîler hileye mâruz kalan tarafa fesih hakkı tanımaktadır. Hanefîler'in çoğunluğu, gizlenen kusur sebebiyle nikâh akidinin feshedilemeyeceği görüşünde olmakla birlikte İmam Muhammed kocanın sınırlı sayıda da olsa bazı kusurlarını gizleyerek evlenmesi halinde kadına muhayyerlik hakkı tanımaktadır.

Hileye mâruz kalan tarafa tanınan akdi feshetme veya uğradığı zararın tazminini isteme gibi haklar veya hile yapan şahsın emanet veya adalet vasfını yitirmesi gibi sonuçlar, bu konuda geliştirilebilecek hukukî müeyyidelerin örneklerini oluşturduğu gibi hilenin uygun bir cezaî müeyyide ile tecziyesi de mümkündür. Nitekim hileye başvurmak suretiyle karşı tarafı aldatan kişinin ta'zir cezasıyla cezalandırılacağı konusunda İslâm hukukçuları arasında görüş birliği vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hvl" md.; Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münîr*, "hvl" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "hvl" md.; *el-Muvatta'*, "Büyü", 96, 97; *Müsned*, I, 433; II, 7, 50, 63, 108, 156, 242, 274, 277, 287, 288, 319, 417; III, 59, 68, 81, 466; IV, 45; Dârimî, "Büyü", 8, 10, 33; Buhârî, "İmân", 164, "Büyü", 19, 23, 44, 46, 48, 58, 60, 64, 70, "İstikrâz", 19, "Huşûmât", 3, "Şurû", 8, 11, "Hıyel", 6, 7; Müslim, "Büyü", 11, 13, 47, 48; Tirmizî, "Büyü", 4, 65, 72; İbn Mâce, "Ticârât", 1, 36, 43, 45; "Büyü", 14; Ebû Dâvûd, "Büyü", 44, 46, 50; Nesâî, "Büyü", 16, 17, 19, 21; a.mlf., *el-Merâsîl* (nşr. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlî), Beyrut 1406/1986, s. 129; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahikâmü'l-Kur'ân*, II, 788-789; Kâsânî, *Bedâ'î'*, V, 220-233; İbn Cüzey, *el-Kavâninü'l-fıkhiyye*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-ilmîyye), s. 174-177; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-mucetihid*, II, 137-140, 144-150; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, IV, 73-118; Nevevî, *Ravzatü'l-tâlibîn* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecîd - Ali M. Muavvez), Beyrut 1412/1992, III, 116-155; İbn Dakikü'l-İd, *İhkâmü'l-ahkâm* (nşr. Ahmed M. Şâkir), Beyrut 1407/1987, II, 110-121; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkî'tin* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut, ts. (Dârü'l-Cil), II, 38-39, 330; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatîb), IV, 355-369; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Kahire), VI, 2-41, 121-134; Şirbînî, *Mugnî'l-muhtâc*, II, 63-65; Derdîr, *eş-Şerhu's-şagîr* (nşr. Mustafa Kemâl Vassî), Kahire, ts. (Dârü'l-Maârif), III, 70-71, 87, 160-225; IV, 43-46; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, IV, 90-99; Azîmâbâdî, *'Avnül-ma'bûd*, IX, 415-418; Subhî Mahmesânî, *en-Nazarîyyetü'l-'âmme li'l-mucebât ve'l-'ukûd*, Beyrut 1948, I, 171-177; Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak*, II, 149-174; Zerkâ, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, I, 374-386; Karaman, *İslâm Hukuku*, II, 142-149; M. Ali Bahrül'ulûm, *'Uyûbü'l-irâde fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1404/1984, s. 487-636; Hamdi Döndüren, *İslâm Hukukuna Göre Alım-Satımada Kâr Hadleri*, Balıkesir 1984, bk. İndeks; Ali Muhyiddin Ali el-Karadâğî, *Mebde'ü'r-rızâ fi'l-'ukûd*, Beyrut 1406/1985, I, 600-705; Abdülkerim Zeydân, *el-Medhal li-dirâseti's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Beyrut 1411/1990, s. 297-299; Zekerîya Güler, *Zahirî Muahdisslerle Hanevî Fakihleri Arasında Münâkaşalar ve İhtilâf Sebepleri: IV-V/X-XI. Asır* (doktora tezi, 1992, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 127-131; "Tedlîs", *Mu.F*, XI, 126-130.

SAFFET KÖSE

HİLE-i ŞER'İYYE

(bk. HİYEL).

HİLF (الحلف)

Câhiliye döneminde
Araplar arasında yapılan ittifak;
dostluk ve dayanışma yemini.

Sözlükte "antlaşma, akid ve yemin" anlamlarına gelen hilf (çoğulu ahlâf), terim olarak Câhiliye Arapları'nda kabilelerin veya şahısların yardımlaşma, dayanışma ve himaye amacıyla yaptıkları antlaşma ve ittifakları ifade eder. Hilf yapan kişilere **halîf** (çoğulu **ahlâf** veya **hulefâ**) denir.

İslâm'dan önce Araplar arasında çok yaygın olan hilf müessesesi çeşitli şekillerde uygulanmıştır. İki veya daha fazla kabile arasında yapıldığı gibi bir kabile ile o kabileye mensup olmayan bir fert veya aile arasında yahut iki kişi arasında da yapılabiliyordu. İlk defa Kureyş adına yabancılarla hilf yapanlar Abdümenâf'ın oğulları Hâşim, Abdüşems, Muttalib ve Nevfel'dir. Bunlar sırasıyla Bizans, Habeşistan, Himyerî ve Sâsânî devletleriyle yaptıkları hilfler sayesinde Kureyş'in ticarî faaliyetlerini huzur ve emniyet içinde yürütmesini sağlamış, bundan dolayı da "mücebbrîn" (işleri yoluna koyanlar, düzenleyiciler) diye meşhur olmuşlardı (İbn Sa'd, I, 75, 78; Taberî, II, 252).

Hilflerin iki amaçla yapıldığı anlaşılmaktadır: Savunma ve mazlumun hakkını almak için mücadele etme. Savunma amaçlı hilfler, öncelikle kabileler arasında çıkabilecek savaşları önlemeye yönelikti ve caydırıcılık özelliğiyle bugünkü askerî paktlara, her türlü yardımlaşma ve dayanışmayı hedeflemesiyle de siyasî, ekonomik, kültürel vb. iş birliği antlaşmalarına benziyordu. Hilf yapmak isteyen kabileler bir araya gelerek bir tören düzenlerler ve yaptıkları ateşin etrafında, genellikle içine kan akıtılmış şarap veya zemzem suyu içerek birbirlerinin her konuda yardımına koşacaklarına dair yemin ederlerdi. Yeminleşen iki veya daha fazla kabile artık bir tek kabile gibi olur ve birine yapılacak saldırı diğerine de yapılmış sayılır, sevinç ve yaslar paylaşırlarken herhangibirinin üçüncü bir tarafa verdiği eman da kabul edilirdi. Ancak bu tür hilfler, daha çok küçük ve zayıf kabilelerle kalabalık ve kuvvetli kabileler arasında yapılır, böylece zayıflar güçlülerin himayesine girerdi. Küçük kabilelerin büyüklere ilhak edilmesi şeklinde yapılan hilfler de vardı.

Daha yaygın olan ikinci hilf şekli, Arap olsun veya olmasın zulme uğrayan ve